

Kniv. Han hadde medisinsk eksamen fra 1832, lisensiatgrad fra 1837 og studerte etterpå anatomi i Stockholm, Berlin og Paris. Helt fra 1829 hadde han vært prosektor ved Det Kgl. Frederiks Universitet, men i 1853 ble han generalkirurg for den norske armé. I 1842 lanserte han på egen hånd sitt eget medisinske tidsskrift *Ugeskrift for Medicin og Pharmacie*, men det ble med bare fire årganger. Vi må anta at konkurrenten *Norsk Magazin for Lægevidenskaben*, utgitt av Det norske medicinske Selskab fra 1840, var for mektig. Men Johan Fritzner Heiberg var med på å formalisere Selskabet i 1833, og er derfor behørig beåret med malerier.

Det nye Norge

1800-tallet var nasjonsbyggingens århundre framfor noe. I et land der befolkningen var liten, riktignok voksende fra ca. en million til ca. to millioner i løpet av århundret, var den utdannede elite, dvs. drivkreftene for utviklingen, også liten. Det betydde ofte at «alle måtte gjøre alt». Idag kan vi undre oss over at man stort sett treffer på de samme personene i mye av det vi leser om. Vi ser av historien at riktignok er beslutningsprosessene som regel demokratiske i formen, men det er mange ganger de samme personene på alle sider av forhandlingsbordene.

Elitenettverk var intet nytt. Ut fra nåtidens verdigrunnlag kan noen kanskje se på dette med en viss skepsis, men man må forsøke å sette seg inn i tidens situasjon. På 1700-tallet hadde Norge bare en liten økonomisk elite, et tynt øvre sjikt av velstående borgere som først og fremst hørte hjemme i handel og gryende industri.

⑤ Johan Fritzner Heiberg (1805–1883)

⑥ *Johan Fritzner Heiberg (1805–1883)*

Til gjengjeld kunne dette fåtallet periodevis være overmåte velstående. Men det gikk opp og ned. I fraværet av et skikkelig fungerende bankvesen (Norges Bank ble f. eks. først stiftet i 1816) var det ofte nødvendig å ordne finansiering av prosjekter gjennom å låne penger av hverandre. Familiehistorie, økonomisk historie og nasjonens historie henger derfor nøye sammen. Selv om primærnæringslandet Norge på den tiden stort sett hadde en struktur med selveiere, var det for flertallet av befolkningen levekår nær eller under grensen til hva vi vil regne som fattigdom.

Også embetsmannseliten var liten. Den akademiske eliten kom først inn for fullt etter 1814, idet oppbyggingen av et selvstendig, norsk akademisk liv hadde vært motarbeidet fra København. Nettverksdannelse var derfor en tradisjon som ble videreført i de akademiske kretser. I et lite miljø var det ikke det minste merkelig at man fant studiekamerater og slektninger i grupperinger tette som erteris. Men det fungerte. Hundre år senere var Norge et land som andre land i Europa. Og hundre år er egentlig ganske kort tid, når alt mulig skal skje samtidig.

Deltakelse i komiteer og utvalg gikk mange ganger langt utover den egentlige fagkompetanse, det var den sunne fornuft som var hovedkompetansen. Dette gjaldt også på Universitetet. Lærerne underviste i mye som lå på siden av deres egentlige fag. Det ble ikke forsket så mye fram mot rundt 1870. Ny kunnskap ble først og fremst hentet inn utenfra gjennom litteratur og ikke minst gjennom utstrakt reisevirksomhet.

En annen som var med på listen fra 1833, **Christian Peter Bianco Boeck** (1798–1877) ⑦, var professor i fysiologi, kompa-

rativ anatomi og veterinærmedisin. Han var utdannet som lege i Christiania i 1824, virket som det, men drev med mye annet. Antallet komiteer og kommisjoner han var med i, var meget stort. Det strakte seg fra eksamenskommisjoner for farmasøyter og tannleger til å være Finans- og tolldepartementets konsulent i tollsaker. Men hans hjerte banket åpenbart særlig sterkt for veterinærmedisinen.

Nasjonsbyggingen besto også i å «oppdage» Norge rent geografisk. Flere med vitenskapelige interesser gjorde det. Blant Boecks tallrike studiereiser må nevnes ekspedisjonen i 1820 til de den gang lite kjente fjellmassiver som senere fikk navnet Jotunheimen, sammen med den senere geologiprofessor Balthazar Mathias Keilhau (1797–1858). Dette kunne gått riktig galt den 14. juli 1820. To dager tidligere, den 12. juli, hadde de sammen med Ole Urdi (eller Urden) fra Østre Slidre besteget Kalvehøgdi (2208 m.o.h.). Dette hadde åpenbart gitt mersmak, for så fant de på at de ville klatre opp på den spektakulære Falketind (2067 m.o.h.) ved Koldedalen. Dette viste seg å bli vanskelig, blant annet på grunn av snø. På veien ned ble de overrasket av uvær. Boeck kom bort fra de andre, og Keilhau mistet nesten håpet om å se ham igjen. Men neste morgen kom likevel Boeck utmattet og dyvåt fram til hytta de hadde avtalt å overnatte i. Det var tøffe karer. I juli 1820 besteg de også Nordre Skagastølstind (2167 m.o.h.), og dette regnes som førstebestigningen. «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge» var tittelen på Keilhaus beretning i Selskabet for Norges Vels ukeblad *Budstikken* høsten 1820.

Christian Peter Bianco Boeck var formann i Selskabet i 1837 og i 1869–1870. Selskabet har et gullrammeinnfattet maleri av

① *Christian Peter Bianco Boeck (1798–1877) malt av Peter Nicolay Arbo (1831–1892)*

ham. Kunstneren skal være Peter Nicolai Arbo (1831–1892), en av tidens mest anerkjente portrettmalerer, og bildet skal være en gave fra godseier Lorentz Boeck i 1900.

Elitepreget i nasjonsoppbyggingen gjenspeiles også i familieforbindelsene. Ikke bare var de få og ofte studievenner og kolleger, de tilhørte også de samme familiene og fant sine ektefeller der. Familien Boeck er et godt eksempel på hvordan det den gang var. Christian Peter Bianco Boeck kom fra en familie innvandret fra Flandern, og hans far Cæsar Læsar von Boeck var såkalt overførster ved Kongsberg Sølvverks skoger, altså representant for slik fagkunnskap som Norge allerede lenge hadde hentet inn utenfra. Moren, som var farens første kone, het Karen Magdalene Collett (1776–1800) og kom også fra en etablert elitefamilie. Livet var imidlertid farlig, især for kvinner, og hun døde bare 24 år gammel. Faren giftet seg på nytt.

Christian Peter Bianco Boecks halvbror **Carl Wilhelm Boeck** (1808–1875) ⑧, fra 1851 professor i medisin ved Universitetet og særlig kjent som dermatolog, hadde en mor som allerede var farens tredje kone, Catharina Margareta Peckel (1786–1808). Hun døde ved sønnens fødsel, 22 år gammel. Også Peckel var et navn fra samtidens elite.

Carl Wilhelm Boeck hadde en lysende karriere med mange stillinger og verv, blant annet som stortingsrepresentant for Kongsberg 1845–1847. Innimellom alt dette hadde han en betydelig reisevirksomhet for å samle kunnskaper på sine spesialfelter, som var syfilis og spedalskhet. Han var i USA i 1869–1870 for å undersøke forekomsten av spedalskhet blant norske utvandrere. Han fant

tid til å skrive og har et betydelig, dels banebrytende forfatterskap bak seg, især om spedalskhet og syfilis. Carl Wilhelm Boeck var formann i Det norske medicinske Selskab 1854–55 og 1871–1872. Carl Wilhelm Boeck er representert med et maleri, malt av Wilhelm Holter (1842–1916), en gave til Selskabet fra Cæsar Boeck (1845–1917) i 1900.

Christian August Egeberg (1809–1874) ⑨ kom heller ikke fra folkedypet, ettersom hans far var grosserer Westye Egeberg (1770–1830) og han selv eide storgården Gyssestad i Bærum. Som mange andre av dem som gjorde seg bemerket, hadde han studenteksamen fra Christiania Kathedralskole, og han tok legeeksamen i 1833.

Egeberg hadde en lang rekke legestillinger, men var særlig interessert i å bygge opp en nasjonal medisin. Han foretok mange utenlandsreiser, og var en pioner når det gjaldt spredning av kunnskap ved hjelp av internasjonale faglige møter. Egeberg hadde opplevd slike møter i utlandet, og det første skandinaviske naturforsker møte i Göteborg i 1839 var hans ide og initiativ.

Han arbeidet også praktisk som lege, dels som dristig kirurg. Han utførte den første blodtransfusjon ved anemi i Norge i 1836, og i 1843 utførte han den første fjerning av eggstokkene (ovario-tomi), dessverre med dødelig utfall for pasienten. Vannkur var en annen hovedinteresse, og det førte til opprettelsen av Grefsen Vandcuranstalt (1858).

Egeberg arbeidet som praktiserende lege i Bærum. Fra denne praksisen rapporterte han i 1852 det første dødsfallet i Norge som var forårsaket av inhalasjon av anestesigass, dvs. kloroform.

⑧ *Carl Wilhelm Boeck (1808–1875) malt av Wilhelm Holter (1842–1916)*

⑨ *Christian August Egeberg (1809–1874) malt av Asta Nørregaard (1853–1933)*

Utsikt fra Grefsen Vandcuranstalt, fortografert av Ole Tobias Olsen (1830–1924, også kjent som «Nordlandsbanens far») i 1869. Bildet viser et kunstig damanlegg. Troen på vannkurers gunstige virkning var utbredt på midten av 1800-tallet. Kuranstalter ble anlagt dels for å tilby medisinske vannkurer. Dels ble de anlagt som rekreasjonssted for dem som hadde midler til å betale, men markedet for dette viste seg å være lite i Norge. Mange gikk derfor over til å bli tuberkulosesanatorier for allmennheten med en helt annen sosial profil. (Oslo museum OBO T054)

Legepraksis var ikke ufarlig på den tiden. I et sykebesøk ved Sandvika veltet vognen. Han fikk et lårbeinsbrudd og ble noen dager senere funnet død i sin seng. Han kan kanskje ha fått en fettemboli til lungene.

Selskabet har et maleri av ham, utført av Asta Nørregaard (1853–1933).

Peter Joachim Møller (1793–1869) ^⑩ fra Røros hadde apotekerutdannelse fra Kristiansund, København og Trondheim og kom til apoteker Frantz Peckel (1748–1821) som eide Svaneapoteket i Christiania i 1819. Apotekeren døde i 1821, og i 1830 overtok Møller apoteket. Han hadde i mellomtiden studert farmasi, understøttet av Hans Nielsen Hauge (1771–1824), og giftet seg med Peckels datter.

Peter Møller var en av initiativtakerne til Det norske medicinske Selskab og aktiv i Selskabets diskusjoner, men enda mer i byens øvrige offentlige liv og forretningsvirksomhet. Vitenskapelig satte han spor etter seg i komiteen som utarbeidet Norges første farmakopé (1854) og i industribygging som eier av Lilleborg fabrikker. Peter Møllers plass i Norges historie er imidlertid først og fremst knyttet til hans metode for framstilling av *tran*.

Frederik Holst (1791–1871), Norges første doktorand, professor i hygiene m.m. fra 1824, en samfunnsbygger av de store, har Selskabet dessverre ikke noe portrett av, på tross av at han var en drivkraft i Det norske medicinske Selskab. Holst var stadsfysikus i Christiania fra 1817, men i 1824 overtok **Jens Grønbech Døderlein** (1787–1867) ^⑪ denne stillingen. Døderlein var også med blant underskriverne i Selskabet i 1833. Maleriet som Selskabet

har (portrett side 34), er en gave fra hans datter, fru Arnolda Petersen i 1903. Døderlein hadde både legeutdanning og yrkespraksis fra København før han kom tilbake til Norge i 1814, tok lisensiatgrad ved universitetet i 1816 og arbeidet blant annet som lege ved et sykehus for venerisk syke og radesykepasienter i Drøbak i 1817. Interessen for radesyke delte han med Holst, som tok doktorgrad på temaet i 1817.

Når det gjaldt innsatsen for kunnskapsutvikling og kunnskaps-spredning, var det også pionerer utenfor Selskabet, som Gregers Fougner Lundh (1786–1836), multitalent, militær, økonom m.v., men kjent for en selvdestruktiv evne til å legge seg ut med folk han burde holde seg inne med. Han grunnla *Magazin for Naturvidenskaberne* i 1822 sammen med Christopher Hansteen (1784–1873) og Hans Henrik Maschmann (1775–1860). Frederik Holst hadde i 1820 forfattet en artikkel om medisinen i Paris som er publisert i dette tidsskriftets første årgang. I 1824 fikk tidsskriftet en egen medisinsk del, men da *Eyr* kom som eget tidsskrift i 1826, var ikke dette aktuelt lenger.

Apoteker Maschmann var med blant initiativtakerne til Selskabet i 1833, men inngår ikke i portrettsamlingen, på tross av at han også var et ivrig medlem. Han drev Elefantapoteket i Christiania. Hvis noen skulle undres over hvem som begynte med brennevinsdestillasjon med poteter som råvare i Norge, så var det selvsamme Maschmann. Han ble beæret med et gatenavn i Oslo, en gate forbi Deichmanske Bibliotek og Christ kirkegård. Men berømmelse varer ikke evig. Både gate og navn forsvant ved en omregulering i 1961.

⑩ Peter Joachim Møller (1793–1868)

Møller's Tran

«Har du tatt for mye Møller's Tran?». Den vitaminrike fiskeleveroljen er ikke bare blitt en av Norges eldste merkevarer, men også et symbol for energi i dagligtalen.

Det var som assistent hos apoteker Henrik Christian Gottwaldt (1774–1815) i Kristiansund at Peter Joachim Møller (1793–1869) ⑩ med sine egne ord hadde «... havt Anledning til at gjøre mig bekjent med ... det Praktiske ved Tilvirkningen af Tranen». For ettertiden er apoteker Peter Møller definitivt best kjent for sin metode for dampsmelting av medisintran og det produktet som mer enn 150 år senere fortsatt bærer hans navn. Fiskeleverolje var allerede kjent som et helsebringende produkt, men oljen luktet vondt og smakte verre. Ved å varme opp torskelerver ved hjelp av damp klarte Møller å produsere en klar medisintran med friskere smak – selv om smaken har vært krevende nok for barn gjennom mange generasjoner.

Peter Møller hadde åpenbart forretningstalent. I 1852 ble han ene-eier av Lilleborg fabrikk. Lilleborg ble opprinnelig etablert i 1812 som en klesfabrikk ved Akerselva i Oslo, senere kjent som en av landets største produsenter av husholdningsprodukter under navnet De-No-Fa Lilleborg. Kjøpet av Lilleborg skapte økonomisk grunnlag for å etablere trankokerier langs norskekysten. I 1854 regnes som begynnelsen på Møller's Tran. Da ble det produsert 20

tønner tran ved tre anlegg i Lofoten, Kristiansund og på Giske utenfor Ålesund. Ved Peter Møllers død 15 år senere var produksjonen øket til 5 000 tønner fra ikke mindre enn 70 trankokerier.

Møllers familie førte produksjonen videre. Svigersønnen overtok først ledelsen av firmaet, deretter sønnen Frantz Peckel Møller (1834–1901). Han var farmasøyt som faren, men fortsatte med kjemistudier og tok doktorgrad i Heidelberg i 1862. Han internasjonaliserte virksomheten og USA ble et viktig marked. Møller jr. undersøkte den kjemiske sammensetning av torskelervertran, og i 1895 utgav han sitt 600 siders vitenskapelige livsverk, *Cod Liver Oil and Chemistry* i London. Han var sannsynligvis på sporet av det som vi i dag kjenner som omega-3 fettsyrer, da han beskrev en langkjedet og umettet fettsyre som han foreslo å kalle «therapic acid».

I dag vet vi at tran er rik på vitamin A, vitamin D og umettede fettsyrer. Økende interesse for omega-3-fettsyrer, til forebygging av hjerte- og karsykdom har skapt marked for nye produkter som kapsler og ekstrakter med ulike smakstilsetninger.

I 1903 solgte Møller-arvingene firmaet til familien Møystad, og Peter Møller A/S ble dannet. De velkjente, grønne flaskene ble innført i 1925/1926.

Allerede fra 1930-tallet inngikk tran som en del av både Oslo-frokosten og Sigdalsfrokosten. I etterkrigstiden ble tran et særlig

viktig kosttilskudd. I de senere tiårene er nye produkter kommet til. På 1980-tallet kom Møller's Tran i kapselform, Møller's Omega-3 tran ble lansert, og ulike smakstilsetninger ble tilbudt.

Mens tran i tidligere tider ble solgt i apotekene, finnes dagens tranprodukter først og fremst i dagligvareforretninger. Møller's Tran eksporteres også i økende grad. Et stadig større salg går til USA, der mer enn en halv million flasker tran årlig kjøpes av helsebevisste amerikanere.

Og alle dagens tranprodukter er altså basert på den portretterte Peter Møllers innsats på 1850-tallet.

Litteratur

Backe-Hansen K. Apoteker Peter Møller og Møllers tran.

Norges apotekerforenings tidsskrift 1996; nr 7: 22–4.

<http://www.mollers.no/c-51-Historie.aspx>

Tilpasning til den nye tid, men likevel den gamle Møller's Tran, nå med omega-3 og appelsinsmak

⑪ *Jens Grønbech Döderlein (1787–1867)*

Medisinsk foreningsliv i Selskabet

Fra 1833 hadde Det norske medicinske Selskab en fast struktur å holde seg til. Det ble mer orden og mer system. Man hadde lært og sett hvordan ting foregikk ute i verden og bestrebet seg på å gjøre likedan. De akademiske fagene utviklet seg også, og det ble større krav til dybde. Dette gjorde at man gradvis fikk en oppsplitting og spesialisering. For legene inntrådte etter hvert den forskjellen at flere og flere var utdannet i Norge og var blitt formet av det nye norske samfunnet, og de hadde en fagbakgrunn preget av den etter hvert rivende utviklingen innen medisinen. Den uforståelige farsotten kolera hadde gitt støtet til formaliseringen av Selskabet, og årvåkenheten overfor de smittsomme sykdommene ble en stadig drivkraft og en spore til fagutvikling gjennom hundre år framover.

Sett i ettertid var *Norsk Magazin for Lægevidenskab* den viktigste satsingen. Møtene i Selskabet ble referert i *Magazinet*. Referatene ga en oppdatering innen medisin som ble alle leserne til del, og ved at diskusjonene også ble referert, ble det formidlet hvordan kunnskap egentlig alltid er et dynamisk begrep.

Selskabet fikk etter hvert stor anseelse. I tidens ånd hegnet man om selvbildet, noe som gjenspeiles ved at malerisamlingen har ganske mange høytidelige portretter av fremtredende medlemmer fra midten av 1800-tallet og utover.

I årene 1838 til 1840 og i 1851 var **Andreas Christian Conradi** (1809–1868) ⑫ formann i Selskabet. Via Christiania Kathedralsskole hadde veien gått til medisinstudiet, der han avla legeeksamen i 1831. Som mange andre av kollegene i samtiden, var han mye